

ПСИХОЛОГО-ГІГІЄНИЧНА ОЦІНКА МОТИВАЦІЙНОЇ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО СИСТЕМАТИЧНОГО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

М. І. Мізюк, З. Б. Суслик

*Івано-Франківський національний медичний університет;
кафедра гігієни та екології; 76018, Івано-Франківськ, вул. Галицька, 2*

На сучасному етапі переходу закладів освіти на навчання дітей з шестирічного віку особливого значення набуває забезпечення готовності до школи. За даними гігієнічних та психологічних досліджень, успішне навчання в школі можливе лише за умови відповідного розвитку фізичної, інтелектуальної та особистісної сфери дитини. Проблема підготовки дітей до школи і формування їх готовності до навчання розглядаються з різних позицій. З одного боку досліджуються питання, у якому віці починати готувати дитину до навчання у школі, а з другого – які використовувати методи та засоби для ефективного впливу на формування зазначеної готовності.

Ключові слова: *готовність до школи, мотиваційна готовність до навчання у школі, шкільна зрілість.*

Вступ

Відомі сучасні психологи виділяють три основні складові готовності до школи, а саме: анатоμο-фізіологічну (певний рівень фізичного розвитку), психологічну (інтелектуальна, вольова, мотиваційна та комунікативна), педагогічну (певний рівень розвитку специфічних знань та навичок читання, лічби, письма тощо) [2, 3, 12]. Готовність до шкільного навчання передбачає перш за все якісну зміну загального розумового розвитку дитини, формування вміння спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати явища та події і на цій основі робити висновки. Представники цього напряму дослідження Л. Виготський, О. Запорожець, В. Котирло, О. Проскура та ін. зазначають, що головним є формування у дітей установки на пізнавальну діяльність, а не звичайне механічне заучування абстрактних знань [1, 3, 12]. Л.С. Виготський підкреслював, що саме цей критичний віковий період пов'язаний із виникненням психологічних новоутворень. Спочатку в грі формуються основні новоутворення, які готують перехід дитини до молодшого шкільного віку. Гра – не просто улюблене заняття дітей, це провідний вид діяльності дошкільників. Великого значення в ігровій діяльності набуває розвиток мотиваційної сфери дитини, свідоме бажання вчитися. Ігрова діяльність виступає регулятором пізнавального, естетичного, морального і фізичного розвитку. Якщо раніше була просто гра, то в старшому до-

шкільному віці на її місце виходить сюжетно-рольова гра. Для цих умов характерно використання різноманітних ігрових предметів, які замінюють дійсні предмети діяльності дорослих. Цінність ігрової діяльності полягає в тому, що вона має найбільші можливості успішного проходження соціалізації дитини. Вона, як ніяка інша діяльність, дає змогу дітям самостійно створювати ті чи інші форми спілкування. У грі формуються, перебудовуються психічні процеси. У грі дитина швидше і легше отримує усвідомлену мету запам'ятовування. Створюються сприятливі умови для розвитку інтелекту дитини, для переходу від наочно-дійового мислення до образного і до елементів вербально-логічного мислення. Саме у грі розвивається здатність дитини створювати узагальнені типові образи, уявно перетворювати їх [2].

Уперше з'являються в іграх лідерські здібності, а також розпочинають свій розвиток організаторські здібності, які мають важливе значення для гармонійного розвитку особистості дитини [4, 8]. У надрах ігрової мотивації зароджується навчання. Готується ґрунт для зміни провідного типу мотивації з ігрової на навчальну, яка стимулює дитину в ролі учня до постійного виконання дій за різними правилами. Це означає, що дитина демонструє високі показники психічного розвитку, адекватні цьому типу діяльності [7, 10].

Аналіз навчальної програми і вимог школи підтверджують, що готовність до школи проявляється в мотиваційній, довільній, інтелектуальній і мовній сферах [7, 13].

Метою наших досліджень було вивчення мотиваційної та інтелектуальної готовності дітей до систематичного навчання у школі.

Матеріали і методи дослідження.

Мотиваційна готовність до школи визначається потребою пізнання і розвитком сфери довільності в процесі спостереження за дитиною або під час виконання тестових завдань. У роботі використовувались тест Керна-Ірасека, методики Д.Б. Ельконіна – А.Л. Венгера «Взірець і правило», «Графічний диктант». За даними методиками дитина повинна вміти підкорятися словесній інструкції дорослого, планувати свої рухи і діяти під час розв'язання завдань за правилом і взірцем.

З метою визначення інтелектуального аспекту готовності дітей до навчання проводилось поглиблене психофізіологічне вивчення вищої нервової діяльності дитини. Це обстеження передбачало дослідження і кількісну оцінку механічної, образної та вербально-логічної пам'яті за допомогою геометричних фігур, коротких і простих слів та цифр. З метою встановлення характеристик логічного й вербального мислення дитини визначали зміст слів шляхом вибору одного з чотирьох запропонованих варіантів відповіді [3].

Результати та їх обговорення.

Обстеження дітей проводилося за трьома зонами Прикарпатського регіону: рівнинне Придністров'я, передгірська зона і гірські Карпати. В

залежності від результатів виконання тестів діти були поділені на «готових» і «не готових» до систематичного навчання в школі. Встановлено, що показники рівня психологічного розвитку дітей мають закономірні вікові відмінності (табл. 1).

За результатами обстежень кількість готових дітей до систематичного навчання у школі за тестом Керна-Ірасека більше у рівнинному Придністров'ї, ніж у передгірській зоні та у зоні гірських Карпат. Частка готових дітей становить $((73,5 \pm 4,1 - 78,2 \pm 3,0)\%$ – серед шестирічних та $(93,5 \pm 1,8 - 97,9 \pm 1,7)\%$ серед семирічних дітей рівнинного Придністров'я. У передгірській зоні частка готових дітей становить $(70,8 \pm 3,1 - 71,6 \pm 3,4)\%$ серед шестирічних та $(91,4 \pm 0,9 - 91,7 \pm 0,7)\%$ серед семирічних дітей, у зоні гірських Карпат даний показник становить $((56,9 \pm 4,6 - 69,5 \pm 3,9)\%$ серед шестирічних дітей та $(74,5 \pm 2,6 - 86,6 \pm 2,4)\%$ серед семирічних. Порівнюючи результати готовності дітей із трьох зон, найбільша частка не готових дітей виявлена у зоні гірських Карпат, а саме $(43,2 \pm 4,6)\%$ шестирічних хлопчиків проти $(26,5 \pm 4,0)\%$ шестирічних хлопчиків рівнинного Придністров'я та $(29,2 \pm 3,1)\%$ шестирічних хлопчиків із передгірської зони ($p < 0,001$). Не готових до школи шестирічних дівчаток виявлено значно більше у зоні гірських Карпат $(30,5 \pm 3,9)\%$ та в передгірській зоні $(28,4 \pm 3,4)\%$ порівняно з ровесницями з рівнинного Придністров'я. Достовірне відставання у готовності хлопчиків від дівчаток встановлено у дітей гірських Карпат ($p < 0,001$).

«Графічний диктант» дозволяє визначити вміння дитини точно виконувати завдання дорослого, запропоноване ним в усній формі, і можливість самостійно виконувати завдання за взірцем. Відмічається більша частка дітей із передгірської зони, які вважаються «готовими» до навчання за даною методикою: $(66,3 \pm 2,9 - 7,1 \pm 3,8)\%$ шестирічні хлопчики та дівчатка, а також $(67,1 \pm 3,8)\%$ семирічні хлопчики. Краще справилися із даним завданням семирічні дівчатка рівнинного Придністров'я $(85,4 \pm 2,5)\%$ порівняно з ровесницями передгірської зони $(74,5 \pm 2,3)\%$ та гірських Карпат $(62,4 \pm 3,1)\%$. Спостерігається достовірна відмінність у готовності дітей шести-семирічного віку із гірських Карпат та рівнинного Придністров'я ($p < 0,001$).

Критеріальною характеристикою механічної, вербально-логічної, образної пам'яті є показник її продуктивності. $(80,4 \pm 2,5 - 84,5 \pm 4,2)\%$ шестирічних та $(93,8 \pm 1,6 - 95,6 \pm 1,1)\%$ семирічних дітей із рівнинного Придністров'я, $(74,3 \pm 3,5 - 75,7 \pm 3,3)\%$ і $(84,2 \pm 2,5 - 91,5 \pm 0,9)\%$ дітей шести-семирічного віку із передгірської зони та $(61,5 \pm 3,8 - 69,7 \pm 4,2)\%$ шестирічних і $(72,0 \pm 3,3 - 73,7 \pm 2,5)\%$ семирічних дітей із гірських Карпат мають середні показники продуктивності механічної пам'яті (ПМП).

Слід відмітити якісне виконання цього завдання серед дітей гірських Карпат порівняно з попередніми методиками. Спостерігається достовірне відставання у готовності 6-річних дівчаток від хлопчиків ($p < 0,05$), чого немає серед семирічних дітей із гірських Карпат. За ре-

зультатами проведеного тестування хлопчики шести-семирічного віку рівнинного Придністров'я та передгірської зони краще справилися із завданням, ніж дівчатка. Достовірна відмінність у хлопчиків та дівчаток семирічного віку із передгірської зони ($p < 0,01$).

Таблиця 1. Мотиваційна та інтелектуальна готовність дітей Прикарпаття до систематичного навчання в школі

Тести	Рівнинне Придністров'я				Передгірська зона				Гірські Карпати			
	Хлопчики		Дівчатка		Хлопчики		Дівчатка		Хлопчики		Дівчатка	
	6 р.	7 р.	6 р.	7 р.	6 р.	7 р.	6 р.	7 р.	6 р.	7 р.	6 р.	7 р.
Тест Керна-Грасека												
- готові	73,5± 4,1	93,5± 1,8	78,2± ±3,0	97,9± ±1,7	70,8± ±3,1	91,4± ±0,9	71,6± 3,4	91,7± 0,7	56,8± 4,6	74,5± 2,6	69,5± 3,9	86,6± ±2,4
- не готові	26,5± 4,0	6,5± 1,7	21,8± ±3,0	2,1± 1,7	29,2± ±3,1	8,6± 0,9	28,4± 3,4	8,3± 0,7	43,2± 4,6	28,5± 2,6	30,5± 3,9	13,4± ±2,4
„Графічний диктант”												
- готові	64,3± 3,8	77,0± 3,4	65,7± ±3,7	85,4± ±2,5	66,3± ±2,9	79,1± ±2,7	67,1± 3,8	74,5± 2,23	51,0± 4,4	52,7± 3,4	57,8± 3,7	62,4± ±3,1
- не готові	35,7± 3,7	23,0± 3,4	34,3± ±3,7	14,6± ±2,5	33,7± ±2,9	20,9± ±2,7	32,9± 3,8	25,5± 2,3	49,0± 4,4	47,3± 3,4	42,2± 3,7	37,6± ±3,1
„Взірець і правило”												
- готові	65,5± 3,8	72,4± 3,3	72,1± ±3,4	74,3± ±2,2	60,4± ±2,6	68,1± ±2,5	69,5± 3,9	72,2± 2,0	51,4± 4,4	51,9± 3,3	58,5± 3,7	60,5± ±3,0
- не готові	34,5± 3,8	27,6± 3,3	27,9± ±3,4	25,7± ±2,2	39,6± ±2,6	31,9± ±2,5	30,5± 3,8	27,8± 2,0	48,6± 4,4	48,1± 3,3	41,5± 3,7	39,5± ±3,0
Продуктивність механічної пам'яті												
- готові	84,5± 4,2	95,6± 1,1	80,4± ±2,5	93,8± ±1,6	75,7± ±3,3	91,5± ±0,9	74,3± 3,5	84,2± 2,5	69,7± 4,2	73,7± 2,5	61,5± 3,8	72,0± ±3,3
- не готові	15,5± 4,1	4,4± 1,1	19,6± ±2,5	6,2± 1,6	24,3± ±3,3	8,5± 0,9	25,7± 3,5	15,8± 2,5	30,3± 4,2	26,3± 2,5	38,5± 3,8	28,0± ±3,3
Продуктивність вербально-логічної пам'яті												
- готові	61,3± 3,7	74,8± 3,2	75,5± ±3,4	80,0± ±2,3	62,2± ±2,7	70,5± ±2,6	70,9± 3,9	80,3± 2,5	51,4± 4,4	59,5± 3,5	63,2± 3,9	67,0± ±3,2
- не готові	38,7± 3,6	25,2± 3,2	24,5± ±3,4	20,0± ±2,3	37,8± ±2,7	29,5± ±2,6	29,1± 3,9	19,7± 2,5	48,6± 4,4	40,5± 3,5	36,8± 3,9	33,0± ±3,2
Продуктивність образної пам'яті												
- готові	70,0± 3,9	80,5± 2,4	74,5± ±3,3	85,4± ±2,5	68,3± ±3,0	70,5± ±2,6	70,9± 3,9	72,8± 2,1	57,5± 4,7	63,1± 2,8	59,0± 3,7	65,7± ±3,1
- не готові	30,0± 3,6	19,5± 2,3	25,5± ±3,3	14,6± ±2,5	31,7± ±3,0	29,5± ±2,6	30,0± 3,9	27,2± 2,1	42,5± 4,7	36,9± 2,8	41,0± 3,7	34,3± ±3,1
Вербально-логічне мислення												
- готові	84,7± 4,1	89,3± 1,3	87,8± ±3,4	92,4± ±1,7	81,7± ±2,7	86,0± ±2,7	83,0± 3,4	90,2± ±2,4	65,3± 4,5	79,7± 3,5	67,2± 3,6	81,2± 3,0
- не готові	15,3± 4,1	10,7± 1,3	12,2± ±3,4	7,6± 1,7	18,3± ±2,7	14,0± ±2,7	17,0± 3,4	9,8± 2,4	34,7± 4,5	20,3± 3,5	32,8± 3,6	18,8± 3,0

Середні показники продуктивності вербально-логічної пам'яті (ПВЛП) мають діти шести-семирічного віку із рівнинного Придніст-

ров'я ((61,3±3,7-75,5±3,4)% та (74,8±3,2-80,0±2,3)%), передгірської зони ((62,2±2,7-70,9±3,9)% і (70,5±2,6-80,3±2,5)%), гірських Карпат ((51,4±4,4-63,2±3,9)% та (59,5±3,5-67,0±3,2)%). Найкращі результати за цією методикою встановлені серед семирічних дівчаток рівнинного Придністров'я та передгірської зони. Значна частка дітей шестирічного та семирічного віку із гірських Карпат, відповідно (36,8±3,9-48,6±4,4)% та (33,0±3,2-40,5±3,5)%), не виконали дане завдання. При цьому спостерігається достовірна відмінність у неготовності шестирічних дівчаток від хлопчиків ($p < 0,01$).

Безпомилково відтворюють фігури (продуктивність образної пам'яті) (70,0±3,9-74,5±3,3)% шестирічні та (80,5±2,4-85,4±2,5)% семирічні діти рівнинного Придністров'я, (68,3±3,0-70,0±3,9)% шестирічні та (70,5±2,6-72,8±2,1)% семирічні діти передгірської зони, (57,5±4,7-59,0±3,7)% шестирічні та (63,1±2,8-65,7±3,1)% семирічні діти із гірських Карпат.

Низькі результати з відтворення дев'яти простих геометричних фігур показали діти шести-семирічного віку із гірських Карпат (відповідно (36,9±2,8-42,5±4,7)% хлопчиків та (34,3±3,1-41,0±3,7)% дівчаток). За результатами виконання даної методики немає достовірних відмінностей між дітьми рівнинного Придністров'я та передгірської зони. Зате простежується достовірна відмінність серед не готових дітей рівнинного Придністров'я та гірських Карпат ($p < 0,001$).

За методикою з вербально-логічного мислення отримали істотно кращі результати. Серед дітей шестирічного віку із рівнинного Придністров'я не готові до систематичного навчання (12,2±3,4-5,3±4,1)%, серед семирічних – (7,6±1,7-10,7±1,3)%; у передгірській зоні відповідно (17,0±3,4-18,3±2,7)% та (9,8±2,4-14,0±2,7)%. Значно більша частка дітей із гірських Карпат не змогла викреслити зайве четверте слово, не пов'язане з іншими: відповідно (32,8±3,6-34,7±4,5)% шестирічних та (18,8±3,0-20,3±3,5)% семирічних дітей. Встановлена достовірна відмінність у готовності до систематичного навчання серед шестирічних дітей рівнинного Придністров'я та гірських Карпат ($p < 0,001$) і серед дівчаток семирічного віку ($p < 0,05$) та хлопчиків цього ж віку ($p < 0,01$).

Таким чином, проведені дослідження показують, що у більшості сучасних шестирічних дітей ще не існує навчальної мотивації, хоча один з її компонентів – пізнавальна необхідність – виражена досить яскраво. Але однієї пізнавальної необхідності недостатньо для успішного навчання в школі за існуючими програмами.

Висновки.

1. Серед дітей семирічного віку виявлено більше готових до систематичного навчання порівняно із шестирічними. Ці відмінності зумовлені як з фізіологічного боку (за рік від шести до семи років відбувається необхідне дозрівання структур головного мозку), так і з психологічного – період від шести до семи років завжди вважався важливим в пла-

ні появи психологічних новоутворень, які дають змогу дитині перейти на новий етап вікового розвитку, тобто стати молодшим школярем.

2. На базі дошкільних навчальних закладів доцільно проводити спеціальну підготовку з розвитку психологічної готовності до навчання в школі та в перспективі провести вивчення мовної сфери, яка має істотне значення в готовності до систематичного навчання.

Література

1. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: [монографія] / Л.М.Ващенко. – К.: Тираж, 2005. – 380 с.
2. Венгер А.Л. Готовность шестилетних детей к школе как условие развития творческого отношения к задачам / А.Л. Венгер, Т.А. Нежнова // Учебная деятельность и творческое мышление. – Уфа, 1985. – С. 92-95.
3. Венгер Л.А. Основные показатели готовности детей шестилетнего возраста к школьному обучению: Метод. рекомендации. – К., 1989. – 39 с.
4. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе / Н.И. Гуткина. – М.: НПО «Образование». – 1996. – 160 с.
5. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ ст.». – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
6. Закон України «Про дошкільну освіту». – К.: Ред. ж. «Дошк. вих.», 2001. – С. 4-33.
7. Корольчук М.С. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / М.С. Корольчук. – К.: ІНКОС. – 2002.
8. Міжгалузева програма «Здоров'я нації». – Х., Контраст, 2002. – 84 с.
9. Національна доктрина розвитку освіти // Дошкільне виховання. – 2002. – №7. – С. 4-9.
10. Москаленко В.Ф. Реалізація в країнах Європи стратегії з формування здорового способу життя в контексті політики “Здоров'я для всіх у 21 столітті” / В.Ф. Москаленко, Т.С. Грузева // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2004. – №4. – С. 14-21.
11. Нежнова Т.А. Формирование новой внутренней позиции / Т.А. Нежнова // Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста. – М.: Педагогика, 1988. – С. 24.
12. Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками: [навч. пос.] / О.В. Проскура. – К.: Освіта, 1998. – 199 с. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).
13. Роговик Л.Л. Діагностика психомоторних здібностей до навчання / Л.Л. Роговик // Початкова школа. – 1999. – №1. – С. 4-6.
14. Шишкіна О. Психологічна небезпека – чи можна вберегти від неї дитину? // Дошкільне виховання. – 2004. – №6. – С. 16-19.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 23.12.2013 р.
Рекомендовано до друку д.м.н., професором Децик О.З.,
д.м.н., професором Кондратюком В.А. (м. Тернопіль)*

**PSYCHOLOGICAL AND HYGIENIC ESSENCE
OF MOTIVATIONAL AND INTELLECTUAL READINESS
OF CHILDREN FOR SYSTEMATIC EDUCATION IN SCHOOL**

M. I. Mizyuk, Z. B. Suslyk

*Ivano- Frankivsk National Medical University; Department of hygiene
and ecology; 76018, Ivano- Frankivsk, Galytska str., 2*

The article deals with the interpretation of the terms readiness to learn at school, motivational readiness, school maturity, the essence of the problem of motivational readiness for school. On the basis of the hygienic valuing of the social everyday life modern school environment, the state of health, containing physical, biological and psychophysiological development of the children; the peculiarities of the school maturity are determined. A morphofunctional state and level of biological development of the examined children is determined. The main indices of the child readiness for studying at school are settled. The tables for the combined valuation of the physical development of the children at the first year of studying are worked out and scientifically substantiated.

Key words: school readiness, motivational readiness for learning at school, school maturity.